

BENCZE Mátyás*

Bírói konformizmus – ítélkezési populizmus az autoriter politikai rendszerek szolgálatában?

I. Bevezetés

A bírói hatalmi ág alkotmányos demokráciákban önálló politikai szereplő.¹ A bírák döntései alapvetően befolyásolják az állampolgárok életét és más hatalmi centrumok mozgásterét, cselekvési lehetőségeit. Ezt az önálló közhatalmi jellegét azonban már nem tudja megőrizni egy monolitikus politikai intézményrendszert működtető diktatúrában, ahol a központi politikai akarat egyik végrehajtó szervévé válik (például „népbíróság” vagy „vérbírók” formájában).

A bíróságok működése a politikai rendszer mindkét jelzett állapotában érdekes és fontos tudományos elemzések tárgya. Stabil alkotmányos demokráciákban a társadalomalakító bírósági döntések demokratikus deficitje, illetve az e döntések meghozatalához szükséges szakmai kompetencia hiánya adhat okot politikaelméleti és intézményelméleti vizsgálódásokra,² míg a diktatórikus, totalitárius berendezkedésekben működő jogszolgáltatás a bírák egyéni felelősségének mértékére és a bírói ethosz követelményére irányíthatja a jog- és morálfilozófusok érdeklődését.³

E két politikai állapot között azonban számos átmenet létezik, és ezek a helyzetek több, elméleti és gyakorlati szempontból egyaránt lényeges kérdést vetnek fel. Mennyiben lehetnek a bíróságok egy demokratikus átalakulás katalizátorai, fiatal alkotmányos demokráciák megszilárdítói vagy ellentétetes, a jogállam lebontására irányuló folyamat esetén a jogállam védőbástyái? Továbbá, szintén figyelmet érdemel, ha a bíróságok, az előző esettel szemben, negatív szerepet töltenek be a fenti változásokban: hátráltatják a demokratikus átalakulást, illetve elősegítik egy autoriter vagy akár diktatórikus rendszer létrejövetelét.⁴

A totális diktatúrának nem minősülő autoriter rendszerek egyik sajátossága, hogy azokban a rezsim több vagy kevesebb autonómiát biztosít a bíróságok számára. Ez azért áll érdekükben, mert a központi vezetés még a sokkal inkább kontrollálható végrehajtó hatalmon keresztül sem tudja az egyedi jogviták tömkelegét, az esetek sajátosságait is figyelembe véve, eldönteni. Az állam működéséhez szükséges egy bizonyos mérlegelési jogkörrel rendelkező és így a jogértelmezésben és a tényállás megállapításában bizonyos fokú autonómiát élvező vitadöntő fórumrendszer.

* BENCZE Mátyás egyetemi tanár, DE Állam- és Jogtudományi Kar, Jogbölcseleti és Jogszociológiai Tanszék; tudományos munkatárs, MTA TK JTI.

¹ A mű a KÖFOP-2.1.2-VEKOP-15-2016-00001 azonosítószámú, „A jó kormányzást megalapozó közszolgálat-fejlesztés” elnevezésű kiemelt projekt keretében, a Nemzeti Közszolgálati Egyetem és a Debreceni Egyetemen működő DE ÁJK Állami Erőforrások Államtudományi Kutatóműhely együttműködésével készült. A projektirány elhelyezésére lásd HORVÁTH M. Tamás – BARTHA Ildikó: Az ágazati közszolgáltatások rendszertanáról. In HORVÁTH M. Tamás – BARTHA Ildikó: *Közszolgáltatások megszervezése és politikái. Merre tartanak?* Budapest, 2016. 25–37. o.

² WALDRON, Jeremy: The Core of the Case Against Judicial Review. *The Yale Law Journal*, (2006) 6., 1346–1406. o. és GYÖRFI, Tamás: *Against the New Constitutionalism*. Cheltenham, 2016. 107. o.

³ A jogelmélet klasszikusai közül lásd RADBRUCH, Gustav: Törvényes jogtalanság és törvényfeletti jog. (Ford.: Nagy E.) In VARGA Csaba: *Jog és filozófia*. Budapest, 1998. 193. o. Újabban: GRAVER, Hans-Petter: *Judges Against Justice*. Berlin–Heidelberg, 2015. 205–301. o.

⁴ A probléma persze rendkívül komplex: autoriter rendszerekben sem csupán a bíróságon múlik, hogy milyen döntésekben, milyen ügyek születnek – nem lehet minden igazságszolgáltatási visszaélésért őket tenni felelőssé, bár kétség kívül a bíróságok mondják ki a végleges döntést az egyes emberek vagy csoportok felett. Nem hagyható azonban figyelmen kívül, hogy más szerveken (ügyészség, más hatóságok) vagy személyeken (ügyvédek, jogvédők) múlik az, hogy milyen ügyekből lesz egyáltalán bírósági eljárás, és a törvényhozó úgy is dönthet, hogy kivesz bizonyos ügyeket a bíróság hatásköréből.

Emellett akár a nemzetközi közösség felé, akár befelé legitimációs eszköz lehet, ha a bírói függetlenség (legalább „papíron”) garantálva van, főként úgy, ha időnként felmutatható egy-egy olyan döntés is, amely szembe megy a politikai hatalom érdekeivel.⁵ Az autoriter rendszerek számára ezért kihívást jelent, hogy miként érzék el, hogy a deklaráltan független bírói kar lehetőleg a rendszer érdekeinek megfelelő döntéseket hozzon.

Az erre irányuló vizsgálódások egyik tanulsága az lehet, hogy segíthet megérteni, milyen politikai kultúra, milyen intézményi megoldások és hagyományok milyen típusú bírói attitűdöket erősíthetnek meg vagy éppen gyengíthetnek. Arra is rávilágíthatnak, hogy melyek azok a módszerek, amelyek a kormányzat oldaláról nagyobb hatékonysággal képesek befolyásolni a bíróságok működését, és melyek azok az intézményi megoldások, amelyek egy ellenállóbb bírói kart eredményeznek.

Mivel Magyarország nem rendelkezik hosszú demokratikus hagyományokkal, és az utóbbi években mérvadó nemzetközi szervezetek felől is állandó kritika éri a jogállamiság és a demokrácia gyengülése miatt,⁶ valódi téttel bír az a kérdés, hogy a hazai bíróságok miként reagálhatnak az autoriter hatalmi törekvések megjelenésére, és a fent említett intézményi körülmények, illetve a politika megnyilvánulásai milyen hatással vannak a működésükre.

A tanulmányban először két, a közelmúltból vett bírói döntést fogok jogi szempontból elemezni. Ezek csupán illusztrációként szolgálnak, a hozzájuk hasonló nagy számban előforduló esetek halmazának pusztán egy kis szeletét jelentik. Hasonló problémákkal terhes bírói döntések egyre növekvő számban fordulnak elő a bírói gyakorlatban.⁷ Távolról sem állítom azt, hogy ez lenne a hazai ítélkezés uralkodó iránya, de az elmondható, hogy a vizsgált trend elérte a láthatóság szintjét, így magyarázatra érdemes. Az elemzésen keresztül egy olyan rejtett tendenciára szeretném felhívni a figyelmet, amely, ha megerősödik, hosszabb távon negatív módon befolyásolhatja az ítélkezés színvonalát, és – paradox módon – az igazságosság nevében születhetnek igazságtalan vagy akár konkrétan hatalmi-politikai érdekeket kiszolgáló döntések.

Szándékosan nem teszek vizsgálat tárgyává olyan ügyeket, amelyek politikai hatása vagy érintettsége egyértelmű, vagy amelyekben politikai nyomásgyakorlás történt. Ezekben az esetekben ugyanis a nagyobb közfigyelem miatt más mechanizmusok játszanak szerepet a döntéshozatalban, sokkal több múlik az ügyet tárgyaló bíró egyéni felfogásán, és ez elhomályosíthatja azt az általános jelenséget, amelyet meg szeretnék világítani.

II. Két ítélet Magyarországon

1. Gyilkosok szülei⁸

⁵ FLECK Zoltán: *Jogszolgáltatató mechanizmusok az államszocializmusban*. Budapest, 2001. 105. o. Ezek mellett az a praktikus ok is szólhat a bíróságok – legalább ideig-óráig történő – „békén hagyása” mellett, hogy – főként a kialakulóban lévő autoriter rendszerekben – a politikai vezetés számára költséges lenne a teljes átalakítás, erőforrásokat vonna el más, számukra fontosabb területek ellenőrzésétől.

⁶ Lásd például az Európai Parlament által 2013-ban elfogadott „Tavares-jelentés” megállapításait (<http://www.europarl.europa.eu/sides/getDoc.do?type=REPORT&reference=A7-2013-0229&language=HU#title1>). Magyarország a mérvadó demokrácia és „Rule of Law” index értékét tekintve is egyre lejjebb csúszik. A *World Justice Project* keretében összeállított „Rule of Law” rangsor tekintetében csak Bulgáriát előzzük meg az EU-n belül 2017-ben (https://worldjusticeproject.org/sites/default/files/documents/WJP_ROLI_2017-18_Online-Edition_0.pdf). A *The Economist* demokrácia rangsorában – évről-évre romló értékek mellett – csupán Románia van mögöttünk az EU-n belül, illetve egy szinten állunk Horvátországgal (<https://infographics.economist.com/2018/DemocracyIndex/>).

⁷ További esetek ismertetésére lásd BENCZE Máttyás: *Gyűlölet-bűncselekmények és „ítélkezési populizmus”*. *Fundamentum*, (2014) 1–2., 129–139. o.

⁸ Az ítélet részletes ismertetésére lásd BENCZE Máttyás: *Ítékezés indulatból*. (<http://szuveren.hu/vendeglap/bencze-matyas/itelkezes-indulatbol>).

A Somogy Megyei Bíróság elsőfokú büntető ítéletében⁹ a magyar bűnözés történetében eddig példa nélkül állónak nevezte azt a bűncselekményt, amelyet két tinédzser követett el az osztálytársukkal szemben. A fiúk ugyanis azért ölték meg osztálytársukat, mert bosszantotta őket túlzott baráti ragaszkodása, tolakodó magatartása. 2010. szeptember 30-án a Pécsi Ítéletábrla polgári ítéletében a Lábady Tamás által vezetett bírói tanács helybenhagyva a Somogy Megyei Bíróság határozatát¹⁰ összesen 8 000 000 forint egyetemlegesen fizetendő kártérítést ítelt meg az elhunyt fiú szüleinek a másik két szülőpár és gyerekeik ellen a bűncselekménnyel okozott kár miatt. A szülők kártérítési felelősségét az 1959. évi IV. tv. („régí” Ptk.) 347. §-ának (4) bekezdésére alapozta az indokolás. Ez kimondja: „Ha a kárt belátási képességgel rendelkező olyan kiskorú okozta, akinek felügyeletre köteles gondozója is van, és bizonyítják, hogy az kötelességeit felróhatóan megszegte, a gondozó a károkozóval egyetemlegesen felelős”.

Az ítélet szakmai problémái meglehetősen szembeszökőek. Először is, az egyik olyan szülő, aki alperesként perben állt, már a fia 6 éves korában (az elkövetés előtt több mint 10 évvel) elvált az anyától, és azóta csak a rendszeres kapcsolattartás keretében találkozik a gyerekeivel (a törvény ugyanis a „gondozó” felelősségéről beszél, nem a vér szerinti szülőjéről, ugyanakkor az anya élettársának felelőssége, aki 2000 óta él velük, fel sem merült).

Szép számmal találunk azonban az ítéletekben csúsztatásokat is: a két polgári bírósági fórum a büntetőbírói ítéletek indokolásaiból csupán azokat az állításokat csemegézte ki, amelyek az álláspontjukat alátámasztják, amelyek szöges ellentétben állnak azzal, sőt cáfolják, azokról hallgatnak. Azt a megállapítást például átvették, hogy a szülők nem észlelték, hogy gyermekeik titokban alkoholt fogyasztanak, vagy azt, hogy az egyikük alkalmanként kiszökik otthonról, de arról nem írtak semmit, hogy a másodfokú büntetőítélet szerint: „Gondozásukban, családi és iskolai körülményeikben ugyanakkor semmiféle hátrányos tényezőt nem lehetett fellelni. Középiskolai tanulmányaikat a megyeszékhely elismert gimnáziumában folytatták, nevelőik rendszeres támogatásával.”¹¹ Ezek közé sorolható a büntetőeljárás során készült elmeorvos-szakértői vélemények egyoldalú értelmezése: abból a tényből, hogy a két fiú személyiség szerkezete nem mutatott kóros vonásokat, még nem következik megkérdőjelezhetetlenül az, hogy akkor jellemük ilyen fokú torzulása a környezeti hatások mellett a szülői nevelésre vezethető vissza.

A jogi érvelés kiindulópontja az, hogy a vétőképesnek minősülő kiskorú gondozója a fentebb már idézett jogszabály alapján akkor felel az okozott kárért, ha gondozói kötelezettségét vétkesen megszegi, és ezt a tényt a felpereseknek kell bizonyítani. Az eddigi bírói gyakorlat meg is követelte a bíróságoktól, hogy bizonyítást vegyenek fel ebben a kérdésben (BH 1980, 129.; BH 1987, 122.; BH 1995, 214.). Ebben az ügyben a bíróság azonban *expressis verbis* arra az álláspontra helyezkedett, hogy egy fiatalkorú ilyen bűncselekményt követ el, akkor az magától értetődően visszavezethető nevelési mulasztásra, így a nevelés valós körülményeire már felesleges bizonyítást felvenni. Ennek az álláspontnak megfelelően az elsőfokú bíróság elutasította az alpereseknek azt a bizonyítási indítványát, hogy a bíróság hallgassa meg őket arra nézve hogyan nevelték a két fiút, nem tartotta tehát fontosnak, hogy bizonyítással tisztázza, a nevelés terén valóban eltértek-e a szülők az észszerűen elvárható gondosság mércéjétől. Ezt a felfogást vallva a bíróságok akarva-akaratlanul állást foglaltak a *nature or nurture* vitában is – tudomást sem véve a kérdéskörben megfogalmazott tudományos érvekről. A *contra legem* jogértelmezésnek a helyességéről azonban a bíróságok maguk sem voltak teljesen meggyőződve. Ezt jelzi az a következtetlenség, hogy – bár semmilyen erre vonatkozó közvetlen bizonyítást nem vettek fel – a büntetőügy irataiból felkaptak egy-egy megállapítást, és azzal igyekeztek tényszerűen, de egyáltalán nem meggyőzően, alátámasztani a szülők felelősségét.

⁹ Fk.404/2008/15.

¹⁰ Pf.I.20.254/2010/8.

¹¹ Fkf.II.28/2009/19.

A döntést kétféle megközelítésben értékelhetjük. Ha valamilyen átgondolt jogi koncepciót próbálunk keresni a döntés mögött, és a „legjobb színben” kívánjuk feltüntetni az értékelés tárgyát, akkor tekinthetjük a döntést olyannak, amely a kártérítési jog nevelő funkcióját helyezi előtérbe, és a felelősség objektivizálásával arra próbálja ösztönözni a potenciális felelősöket, hogy tegyenek meg mindent az ilyen esetek elkerüléséért, ne hivatkozhassanak arra, hogy ők a „szokásos” módon jártak el, ezért nem terhelheti felelősség őket. Ha ilyen elvi megfontolás húzódik meg a döntés mögött, akkor ez az álláspont elvi alapon bírálható.

Objektív felelősséget csak akkor van értelme valamely potenciális károkozóra telepíteni, ha az illető személy vagy szervezet rendelkezik olyan erőforrásokkal, amelyek segítségével tudja teljesíteni az átlagosnál magasabb szintű elvárhatósági szintet, vagy a károk elkerüléséhez kiemelten fontos közösségi érdek fűződik. Könnyen belátható, hogy egy átlagos szülőpártól nem várható el az átlagosnál fejlettebb pedagógiai jártasság, és olyan fokú kifinomult pszichológiai érzék, amellyel a kamaszkor szokásos kilengései mögött (kiszökés, alkoholfogyasztás) fel tudja fedezni a mélyebb és komolyabb problémákat. (Ebben az ügyben külön ki kell emelni azt a mozzanatot, hogy az elkövetők osztálytársai is megdöbbentek: sokáig el sem akarták hinni, hogy az osztálytársaik követték el a cselekményt.)

Azzal is alá lehetne támasztani a határozatot, hogy az emberölések, és ezen belül a cselekménynek egyre inkább a különösen brutális és gátlástalan formái terjedtek el, tehát nyomós közérdek fűződik az elrettentéshez, amelyből a polgári bírácoknak is ki kell venni a részüket. Ezzel szemben azonban a statisztikák azt mutatják, hogy az emberölések száma a 2008-as elkövetési idő előtti 10 évben csökkenő tendencia mellett a felére apadt, tehát csökkenő tendenciát mutat.¹²

Van azonban egy másik magyarázat is. Adott egy óriási felháborodást kiváltó bűncselekmény, amelyért a természetes igazságérzet arányos elégtételért kiált. Az elhunyt gyermek életét már nem lehet visszaadni, tehát mi marad: „élet helyett ítélet” – ahogyan az egyik, a témával kapcsolatos riport fogalmazott.¹³ A még tanuló elkövetőktől vajmi kevés kompenzációt remélhetnek az elhunyt szülei, így az igazságszolgáltatás különösebb ténybeli mérlegelés és jogi megfontolás nélkül lesújtott a leginkább kéznél lévő bűnbakokra: a szülőkre.

Úgy tűnik, a bíróság igyekezett megfelelni a közfelháborodás által diktált követelményeknek, és úgy alakítani a jogértelmezést, hogy a közvélemény valószínűsíthető igényének megfelelő ítélet szülessen.

2. Az olaszliszkai lincselés¹⁴

Az „olaszliszkai lincselés” néven hírhedté vált esetben egy máig tisztázatlan közlekedési atrocitás miatt 2006. október 15-én támadtak rá többen – gyermekei szeme láttára – egy járművezetőre, aki a sérüléseibe még a helyszínen belehalt. A Debreceni Ítéltábla jogerős ítéletben nyolc vádlottból három személlyel szemben életfogytig tartó szabadságvesztést szabott ki, a cselekményben tettelesen részt nem vevő V. r. vádlott felbujtóként 15 évet kapott. A vádlottak között volt két fiatalkorú, akiket a bíróság 10-10 év fegyházra ítelt. A minősítés különös kegyetlenséggel elkövetett emberölés volt. A vádlottak mindannyian roma származásúak voltak.¹⁵

Egy másik ügyben 2014. február elején hozott ítéletet a Budapest Környéki Törvényszék, amelyben négy fiatalember volt vádlott. Ők különösen kegyetlen módon vertek

¹² <http://crimestat.b-m.hu/B%C5%B1n%C5%91z%C3%A9si%20helyzet%C3%A9rt%C3%A9kel%C3%A9s.pdf>

¹³ ÓNODY-MOLNÁR Dóra – UNGÁR Tamás: Rossz nevelés? Élet helyett ítélet. *Népszabadság*, 2010. október 16.

¹⁴ Az ügyről részletesebben lásd BENCZE: Gyűlölet bűncselekmények és „ítélkezési populizmus”. 131–137. o., illetve BENCZE Máttyás: *Bírói populizmus?* (<http://szuveren.hu/jog/biroi-populizmus>)

¹⁵ Bf.I.506/2009/89.

agyon egy hajléktalant.¹⁶ Az ítéletről beszámoló hírportál a cikkben kihangsúlyozza, hogy az elkövetők egyébként tisztességes családból származó „jóavaló” fiúk voltak, akik tettüket beismerték, de nem tudtak rá magyarázatot adni.¹⁷ Az elsőfokú nem jogerős ítéletben a két fiatalkorú vádlottra 6-6 év börtönt, míg a már nagykorú másik két vádlottra 8-8 év börtönbüntetést mért a bíróság. A büntetést a másodfokú bíróságként eljáró Fővárosi Ítéltábla a két felnőtt korú elkövető vonatkozásában 11-11 évre felemelte.¹⁸

A két ügyben az elkövetett cselekmény gyakorlatilag ugyanaz volt, többen pusztá kézzel agyonverték egy ártatlan áldozatot, mégpedig oly módon, hogy az élet kioltásához szükségesnél jóval nagyobb szenvedést okoztak neki. Az olaszliszkai ügyben is volt két (tizenhatodik életévét még be nem töltött fiatalkorú), akikkel szemben a bíróság a rájuk kiszabható legsúlyosabb és leghosszabb büntetést alkalmazta (10 év fiatalkorúak börtöne). A másik esetben már két, tizenhatodik életévét betöltött vádlottal szemben kellett ítéletet hozni, és rájuk nézve 15 év lett volna a kiszabható legsúlyosabb büntetés. A fiatalkorú vádlottak mindkét ügyben büntetlen előéletűek voltak.

Különbőség a két ügy között, hogy a hajléktalan sértettet bántalmazó fiatalok az eljárás elejétől kezdve feltáró jellegű beismerő vallomást tettek, míg az olaszliszkaiak közül az egyik fiatalkorú végig tagadott, a másikuk pedig már csak a tárgyalási szakaszban tett beismerő vallomást. Szintén fontos eltérés a büntetés-kiszabási tényezőket illetően ugyanakkor, hogy a hajléktalan gyilkosai ittas állapotban voltak, ami súlyosító körülménynek minősül, és tettükhöz még csupán ürügyre sem volt szükségük. Az olaszliszkai esetben viszont tudható, hogy az indulatokat lángra lobbantó szikra egy valós esemény volt: tettüket azzal magyarázták, hogy az egyik vádlott kislányának okozott figyelmetlenségéből sérülést a későbbi áldozat.

A felnőtt korú elkövetők esetében még jelentősebb a különbség. A büntetlen előéletű, beismerő vallomást tevő vádlott az olaszliszkaiak közül 17 évet kapott, aki pedig volt már büntetve, azt életfogytig tartó szabadságvesztéssel sújtotta a bíróság, akár tett beismerő vallomást, akár nem (bár büntetőjogi szempontból egyik vádlott sem minősült visszaesőnek). Mindezeket a körülményeket összevetve nehezen tudunk olyan jogilag releváns különbséget találni a két büntetést között, amely indokolná a kirívó aránytalanságot a két ítéletben kiszabott büntetések között.

Az olaszliszkaiak ügye (a szülők kártérítésre kötelezésével kapcsolatos határozatokhoz hasonlóan) széles körű társadalmi nyilvánosságot kapott, és a pusztá érdeklődésen túl határozott elvárás volt érezhető a döntés irányát illetően a közvélemény részéről, a bíróság pedig ezen elvárásoknak megfelelően döntött.

Az olaszliszkai elkövetőkre kiszabott rendkívül szigorú ítéletre kézenfekvő magyarázat lenne, hogy a magyar bíróságokon is egyre szélesebb körben terjed a rasszizmus. Ez azonban nem tűnik számomra plauzibilis magyarázatnak. Az valóban igaz, hogy a rasszizmus általános jelenség a magyar társadalomban, ráadásul egy 2011-es kutatás megállapításai alapján a társadalom művelt, az ország urbanizált térségeiben élő magas presztízzsel rendelkező rétegeiben erőteljesebben jelen van a roma közösség tagjaival szembeni intolerancia, mint a vidéken élő, alacsonyabb műveltségű, szegényebb emberek között. Magyarországon az az általános sztereotípiá határozza meg a társadalom tagjainak vélekedését, hogy az erőszakos bűncselekményeket, mint például a lopást, betöréses lopást, rablást túlnyomórészt romák követik el.¹⁹

¹⁶ Fk.52/2013/55.

¹⁷ JANECSKÓ Kata: *Jóavaló fiúk, csak agyonverték a hajléktalant.* (http://index.hu/belfold/2014/02/13/joravalo_fiuk_csak_agyonverték_a_hajléktalant/).

¹⁸ 12.Fkf.158/2014/17.

¹⁹ <http://tat.k.elte.hu/kiemelt-projektjeink/infotars-projekt/1702-kitnk-kiket-utasnk-el-kiket-diszkriminnk-magyarorszn-2011-ben> (Ez a link nem működik!!!)

A Magyar Helsinki Bizottság viszont nemrég tette közzé egy empirikus kutatásnak az eredményeit, amelyek alapján elmondható, hogy például a rablással kapcsolatos ítéletekben a legcsekélyebb különbség sem mutatható ki a társadalom roma és nem roma tagjaira kiszabott büntetési tételekben.²⁰ Véleményem szerint nem meglepő, hogy egy előítéletes társadalomban a bírák nem osztják maradéktalanul a társadalom tagjainak véleményét. A büntetőbírák naponta hallgatják a különféle bűncselekmények elkövetőinek vallomását, bizonyára tisztában vannak azzal a ténnyel, hogy a többségi társadalom tagjai gyakran követnek el – a kisebbségi közösség tagjaihoz hasonlóan – súlyos és az állampolgárokat sokkoló bűncselekményeket. Ezek a személyes tapasztalatok szerepet játszhatnak abban, hogy a bíróságokon ne váljon általános jelenséggé a rasszista érzelmeket tápláló előítéletes gondolkodás.

Ezzel kapcsolatban fontos azt is megjegyezni, hogy a Helsinki Bizottság kutatásának alapjául reprezentatív mintaként az összes rablásos esetben, egy bizonyos időintervallumban hozott bírósági döntések halmaza szolgált. Ebből következően a reprezentatív minta nem tartalmazott olyan esetet, amely felkeltette a széles körű nyilvánosság figyelmét.

Mínderre tekintettel észszerűnek látszik az a már felvetett magyarázat, amely abból indul ki, hogy mindkét eset – bár eltérő intenzitással – de ismertté vált a széles körű nyilvánosság számára. A bírák tudatában voltak, hogy döntéseikről a média tájékoztatja a nyilvánosságot. Emellett a második esetben nyilvánvalóan érzékelhető volt a nyilvánosság felől érkező és a bírákra nehezedő nyomás. A döntések tartalma igazodott a közösség tagjainak éppen fennálló hangulatához, de legalábbis a bírának sikerült elkerülni, hogy konfrontálódjanak a társadalom többségének véleményével. Mindezek világos bizonyítékai annak a ténynek, hogy vannak bírák, akik adott esetben az átgondolt, szakmai érvekkel megalapozott döntéshozatalnál fontosabbnak tartják, hogy a jogi problémákat a „jó érzésű átlagpolgár” szemszögéből oldják meg.²¹

A fenti problémák vezettek ahhoz az általam támogatott feltevéshez, hogy a magyar bíróságok érvelésében megjelenő hiányosságok gyökere a bíróságok szerepéről alkotott felfogásban keresendő, amely felfogás már korábban is létezett, azonban mostanáig nem terjedt el széles körben. A bírák e sajátos szerepfelfogását nevezem „bírói populizmusnak”. Mielőtt megvizsgálnám érveim plauzibilitását, tisztázni kell, hogy mit értek a „bírói populizmus” fogalmán.

III. Mit jelent a populizmus az igazságszolgáltatás kontextusában?

A jogtudomány területén a populizmus kifejezést általában a jogalkotó magatartásának leírására használják. A populista politikus a hatalom megszerzése vagy megtartása céljából a társadalom tagjainak érzelmeire hatást gyakorolva azt ígéri, hogy az elittel szemben az átlagemberek érdekeit fogja szolgálni.²² Nyilvánvaló példája az ilyen típusú politikai magatartásnak az, amit David Garland „büntető populizmusnak” nevezett a büntető jogalkotásban.²³

²⁰ KÁDÁR András Kristóf – BÁRDITS Anna – NOVOSZÁDEK Nóra – SIMONOVITS Bori – VINCE Dániel – SZEGŐ Dóra: *Utolsók az egyenlők között. Sérülékeny csoportok törvény előtti egyenlősége a büntető igazságszolgáltatásban.* Budapest, 2014. 122. o. (https://helsinki.hu/wp-content/uploads/MHB_Utolsok_az_egyenlok_kozott_2014.pdf).

²¹ Ide kapcsolódik egy újabb eset is: a híradások tanúsága szerint egy emberölési ügyben a bíró, aki bizonyítottság hiányában felmentette a vádlottakat, a határozat szóbeli indokolásában az áldozatok jelenlévő hozzátartozóira tekintettel azt mondta: „A bíróság jelen ügyben nem igazságot, hanem jogot szolgáltatott. Jogot szolgáltatunk, mert mást nem szolgáltathattunk.” Lásd DEZSŐ András – JANECSKÓ Kata: *Felmentették a hajógyári gyilkossággal vádolt biztonsági őroket.* (http://index.hu/belfold/2016/04/20/felmentettek_a_hajogyari_gyilkossaggal_vadolt_biztonsagi_oroket/). Sokat elmond a bírói szerepfelfogásról, ha a döntéshozó az ítélet indokolásában azért magyarázkodik („nem igazságot szolgáltat”), mert felmenti azt, akivel szemben nincs elegendő bizonyíték (és aki ezért akár ártatlan is lehet).

²² CANOVAN, Margaret: *Populism.* New York – London, 1981.

²³ GARLAND, David: *The Culture of Control: Crime and Social Order in Contemporary Society.* Chicago, 2001.

Azonban meggyőződésem szerint a bírói magatartást meghatározó populizmus másfajta szerepet tölt be az ítélkezésben. A bírák aligha törekednek kormányzati hatalom megszerzésére. Ezért a bírói gyakorlaton belül érvényesülő populizmus – legalábbis abban a formában, ahogy én értelmezem – nem a politikai hatalomszerzés eszközüül szolgál. A bírói populizmus az úgynevezett „árral sodródás” mentalitásában gyökerezik, ami azt jelenti, hogy a populista bírák nem hajlandók a közösség tagjainak többsége által képviselt véleménnyel vagy befolyásos érdekcsoportokkal konfrontálódni. Általában e csoportok, de az átlagpolgárok sem értékelik sokra a hagyományos jogi érvek szerepét a jogi viták megoldásában. Ez az oka annak, hogy a „populizmus” fogalmát megfelelően találok a fent vázolt jelenség leírására. A bírói populizmus, hasonlóan a politikai populizmushoz, szisztematikusan leértékeli a problémamegoldás hagyományos szakmai megközelítését annak érdekében, hogy olyan döntés vagy megoldás szülessen, amely az átlagemberek véleményéhez igazodik. A magatartások mintája ugyanis mindkét területen azonos: a cselekvők úgy állítják be döntéseiket, mint amelyek az átlagember érdekeit szolgálják, ezáltal pedig elhatárolják magukat azon „elit” csoportoktól (politikusok, jogászok), amelyekhez az általános felfogás szerint tartoznak. Ez a tendencia a szakértői autoritás hanyatlásához vezethet mindkét területen.²⁴

A fogalmi tisztázás és a bírói populizmus jelenségének pontosabb értékelése két megkülönböztetést is igényel. A bírói populizmus egyrészt nem azonos a társadalmi problémákra érzékeny, következményorientált ítélkezéssel, hanem pusztán a felszínen igyekszik sikert aratni; a legközvetlenebbül megnyilvánuló hangulatnak kíván megfelelni. Természetesen nem kifogásolható, ha a bírói gyakorlat nem szakad el a társadalom értékítéletétől, azonban ez az értékítélet nem azonosítható a közvélemény „tetszési indexével”.

A bírói populizmust más részről el kell határolni az ítéletek közérthető, az érintettek által követhető és átlátható indokolásától, illetve az indokolás nyilvános kommunikálásától. Az utóbbi teljesen jogos igény a közvélemény részéről, és a sajtóközleményekben bizonyos fokú leegyszerűsítést is megengedhetővé tesz. A közérthető, világos nyelven előadott indokolásnak azonban szakmailag is kifogástalannak kell lenni, máskülönben az ítélkezést nem tudja ellátni a funkcióját egy bonyolultan működő, több szempontból összetett politikai közösségben.

Talán világossá válhatott az olvasó számára a bírói populizmus eddigi elemzéséből, hogy ezt a jelenséget a bírói *magatartás* egy bizonyos típusaként határozom meg. Egyrésztől ez a megközelítés azt az állítást implikálja, hogy a populizmus hatással lehet a bírák motivációira a döntéshozatal során. Ebben az értelemben a kutatásaim tárgyának tudományos megközelítése hasonló ahhoz a módszerhez, amelyet az amerikai jogi realizmus képviselői alkalmaztak: a bírói ítéletekben megjelenő problémáknak a populizmus terminusaiban történő magyarázata megvilágíthatja az ítélkezési folyamat háttérében meghúzódó rejtett, de valóban létező tényezőket.

Meglátásom szerint két fő oka lehet annak, hogy egy bíró a populista ítélkezési irányvonalat választja. Egyrészt a bíró valóban rendelkezhet azzal a meggyőződéssel, hogy kötelezettsége a társadalom tagjainak érdekeit és véleményét mérlegre tennie. Ezt a bírói magatartást nevezhetjük „őszinte populizmusnak”. Másrészt a populizmus megjelenhet egyfajta bírói stratégiaként, amely alkalmazásával a bírák olyan célokat próbálnak követni, amelyek elsősorban nem a társadalom véleményének való megfelelésre irányulnak. Bizonytalan politikai körülmények között ugyanis a „stratégiai populizmus” például egyfajta védőernyőként szolgálhat a bírák számára, hogy a nyilvánosság kívülről érkező támogatásával biztosítsák intézményes pozícióikat.²⁵

²⁴ ZIMRING, Franklin E.: Populism, Democratic Government, and the Decline of Expert Authority: Some Reflections on Three Strikes in California. *Pacific Law Journal*, (1996) 1., 243–256. o.

²⁵ Ez lehetett a helyzet például néhány éve Pakisztánban. Lásd KALHAN, Anil: Beyond Judicial Populism. *The Express Tribune*, December 24, 2013. (<http://tribune.com.pk/story/649601/beyond-judicial-populism/>).

A populizmus stratégiai alkalmazásának elemzése megkívánja, hogy a közösségi döntések elméletének fő tételeit ismertessük. E megközelítésből kiindulva a bírák nem mások, mint játékosok a politika pályáján, ahol az a cél, hogy különböző stratégiák bevetésével az intézményes pozícióikat biztosítsák, az intézményes érdekeiket érvényre juttassák. Elképzelhetőnek tartom, hogy bizonyos esetekben a magyar bíróságok intézményes érdekeik érvényesítése céljából populista stratégiát alkalmaznak.

Melyek e bírói magatartásnak a legfontosabb sajátosságai? E kérdés megválaszolásához érdemes a populizmust más bírói ítélkezési modellekkel összehasonlítani és ezek között a populizmust pozicionálni. Ebben a célkitűzésben segítségemre lesz, hogy a bírói magatartások közötti különbségek fogalmi megragadásához rendelkezésre áll számos kategória. Először is, az úgynevezett bírói minimalizmus és a bírói aktivizmus között fennálló fogalmi különbséget világitom meg, majd ezeket is további kategóriákra bontom.

A *bírói minimalizmus* egyik formáját az ítélkezés *jogászai modellje* testesíti meg, amely a bírói gondolkodás hagyományos módját képviseli. E modell lényege, hogy a bíró alapvető feladata a jog konzisztenciájának megőrzése és fenntartása, azaz a döntéshozatal során mindig figyelembe kell vennie azt a követelményt, hogy a jogrendszer ellentmondásmentes maradjon. Azon bírák számára, akik ezt a modellt követik, tipikus döntést igazoló érvek: a jogszabály szövege, korábbi bírói döntések, az általánosan elfogadott jogdogmatikai összefüggések és néhány általánosan elfogadott értelmezési módszer. Ezen érvelési eszközök és módszerek funkciója, hogy korlátok közé szorítsa a bírói diszkréciót. Az érvek e lehatárolt területén belül, és csakis ezen belül lehet igazolt a közösség tagjainak érdekeit, a természetes igazságosság elveit és más, jogon kívüli értékeket mérlegre tenni a döntéshozatal során.²⁶

A minimalizmus másik típusa az úgynevezett *önkorlátozó megközelítés*. Ez a megközelítés abban különbözik a jogászai modelltől, hogy a bírói érvelést vezérlő indokok körét eltérően határozza meg. A bírói önkorlátozás modelljében hangsúlyos szerepet kap a törvényhozó szándéka mint döntést igazoló indok. Az ítélkezés során a világos törvényhozói szándék (ha az a bíró számára hozzáférhető) gyakran felülír más megfontolásokat (mint például a jogrendszer konzisztenciáját), és ez szintén meghatározó lehet a döntés kimenetele szempontjából.²⁷

Az *aktivista bírák* számára a jog konzisztenciája és a törvényhozó szándéka nem jelentenek kizárólagos igazolási alapot, szabadon hivatkoznak másfajta érvekre is annak érdekében, hogy az általuk helyesnek tartott döntést alátámasszák. Ez a magyarázata annak, hogy az aktivista bírák gyakran eltérnek a hagyományos jogi érvektől és módszerektől.

Az aktivizmus képviselői között is különbség tehető azonban olyanok között, akik a jog „morális értelmezésének” *dworkini* elméletét támogatják, és azok között, akik inkább a jog pragmatista megközelítését fogadják el. A morális érvelést támogatók a jog szövegén és a korábbi bírói döntéseken túl, tekintetbe veszik a jogot igazoló erkölcsi és politikai elveket.²⁸ Ezzel ellentétben a pragmatisták számára a bírói érvelésben nem relevánsak a jog mögött meghúzódó morális értékek, az ő szempontjukból sokkal fontosabb, hogy az ítéletben reflektálva legyenek a jog háttérben rejlő társadalmi igények. Azok a jogtudósok, akiket a pragmatizmus képviselőiként tartunk számon, világos felfogással rendelkeznek a jog azon társadalmi funkciójáról, amelyet az ítélkezésnek is szolgálnia kell. (Például Oliver Wendell Holmes vagy Richard Posner.)²⁹ Az ítélkezés elméletének e pragmatista változatait „átgondolt”

²⁶ Ennek a modellnek a KELSEN által kidolgozott ítélkezésemélet az alapja. Lásd KELSEN, Hans: *General Theory of Law and State*. Cambridge, Mass. 1949. 132–136. o.

²⁷ POSNER, Richard A.: The Meaning of Judicial Self-Restraint. *Indiana Law Review*, (1983) 1., 1–24. o.

²⁸ DWORKIN, Ronald: The Moral Reading of the Constitution. *The New York Review of Books*, 43. (1996) 5. (<http://www.nybooks.com/articles/archives/1996/mar/21/the-moral-reading-of-the-constitution/?page=1>).

²⁹ POSNER, Richard A.: Pragmatic Adjudication. *Cardozo Law Review*, (1996) 1., 1–20. o.

pragmatizmusnak is nevezhetjük, hiszen az ilyen bírói döntések mögött feltárható egy viszonylag koherens, döntést igazoló elmélet.

A bírói populizmust viszont az jellemzi, hogy az ítélkező bírúk döntéshozataluk során elsősorban azt tartják szem előtt, hogy az meg fog-e felelni a közvéleménynek. Természetesen az érvelésükben – bizonyos populista retorikai fordulatok mellett – a hagyományos jogi érvekre támaszkodnak. Azonban míg a jogászi modellben az a megoldás számít helyesnek, amely jogi szempontból igazolható, a populista modellben – legalábbis a tiszta formájában – a döntés helyességének mércéjét a társadalom többségének támogatása vagy egyetértése adja. Másképpen fogalmazva: a populista megközelítés számára a jogi indokok és jogászi érvelési módszerek nem jelentenek kényszerítő erejű indokokat a döntés igazolása szempontjából.

A bírói minimalizmus másik verziója, amikor a törvényhozó világosan megismerhető akaratát tartja szem előtt a bíró. Előfordulhat, hogy az ilyen alapon meghozott döntés nem csupán a törvényalkotó szándékával esik egybe, hanem a közvéleménynek is tetszik (mint ahogyan a jogászi modellt követő bíró is hozhat ilyen döntéseket). Azonban az ilyen esetekben nem beszélhetünk bírói, legfeljebb politikai (jogalkotói) populizmusról.

A bírói populizmus, mindezekből következően, a jogviták megoldása során az aktivista irányvonalat követi. Nyilvánvaló azonban, hogy a populista bírói stratégia nem tekinthető a dworkiniánus ítélkezési modell egy változatának. Az előfordulhat természetesen, hogy a meghozott ítélet összhangban van a bíró erkölcsi és politikai vélekedéseivel, azonban a jog dworkini értelemben vett „morális olvasata” azt jelenti, hogy a bírónak fel kell tárnia az értelmezendő joganyag morális igazolását nyújtó elvek tartalmát. Ez pedig nem pusztán a társadalom többsége által vallott erkölcsi és politikai nézetek azonosítását és mérlegelését, nem is a saját morális értékrendjének érvényesítését várja el a bírótól.

Az is félrevezető lenne azonban, ha a bírói populizmust átgondolt pragmatista megközelítésnek tartanánk. A populista attitűd egy bizonyos értelemben pragmatista megközelítést is jelent, hiszen a populista bíró számára alapvető fontosságú a döntés lehetséges következményeinek mérlegelése (a jogrendszer konzisztenciája vagy az erkölcsi elvek nem jelentenek kényszerítő erejű érveket a döntés meghozatalakor). Mindazonáltal az átgondolt pragmatizmus képviselői számára a bírói hatalom bizonyos társadalmi célok megvalósításának eszközeként funkcionál, ezért fontos számukra, hogy a döntéseket azok hosszú távú következményeire tekintettel alakítsák ki. Ezzel szemben a populista bíró nem érzékeny döntései mélyebb társadalmi következményeire, számára ugyanis egyedül a média, illetve az átlagpolgárok azonnali reakciója meghatározó a döntése kialakítása során.

Ez a rövid összehasonlító elemzés azt a konklúziót vonja maga után, hogy ha egy bíró tudatosan figyelmen kívül hagyja a jogászi érvelés hagyományos sztenderdjeit annak érdekében, hogy megfeleljen a közösség tagjai elvárásainak, bírói populizmusról beszélhetünk. Az alábbi táblázat áttekintést nyújt a fent elemzett bírói stratégiák sajátosságairól és a köztük fennálló viszonyról.

1. sz. táblázat. cím?

Kategoróriák	Minimalizmus		Aktivizmus		
	Az ítélkezési jogászi modellje	Önkorlátozó modell	Dworkiniánus modell	Átgondolt pragmatizmus	Populizmus
Megkülönböztető sajátosság (a döntéshozatal orientációs pontja)	A jog konzisztenciája	A törvényhozó szándéka	Politikai és erkölcsi elvek, a jog „értelme” és koherenciája	A döntés társadalmi következménye releváns	A média és az „átlagpolgárok” döntést érintő azonnali reakciója

Sajátos eszközök	érvelési	Hagyományos jogi érvek és értelmezési módszerek	Hagyományos jogi érvek és értelmezési módszerek különös tekintettel a jogalkotó szándékára	Jogi érvek szélesebb köre (például a jogot igazoló erkölcsi elvek)	Nem jogi érvek (például társadalmi jólét)	Nem jogi érvek (például a társadalom tagjainak érzelmei)
-------------------------	-----------------	---	--	--	---	--

IV. A bírói populizmus terjedése

Legalább két olyan tényezőről beszélhetünk, amelyek elősegítik a populizmus széles körű terjedését a bírói gyakorlatban. Egyrészt megfigyelhető tendencia a bíraskodás politizálásának folyamata, másrészt az, hogy a bírósági ítéletek egyre inkább a média figyelmének központjába kerülnek.³⁰ Az elmúlt három évtizedben ugyanis egyre gyakrabban kerültek bíróságok elé politikai szempontokkal terhes ügyek. Ezentúl előfordult az is, hogy – leginkább büntetőjogi esetekben – maga a bírósági ítélet tett szert politikai jelentőségre.

Az 1990-es évek elejétől a média is egyre növekvő figyelmet fordított a bírósági eljárásokra, amelynek eredményeképp egyre gyakrabban kezdték közvetíteni a tárgyalásokat. Néhány érdekesebb eset tárgyalását nézők milliói követhették a televízióban. Az újságírók és kamerák jelenléte kétségkívül hatást gyakorolhat a bírák magatartására. Néhány államban az ítékezés folyamatát vizsgáló kutatás ki is mutatta, hogy a bírói döntéseket gyakran befolyásolja a társadalom éppen fennálló hangulata.³¹

Magyarországon a fent vázolt trend szintén érzékelhető az elmúlt 15-20 évben, amelynek következtében kialakultak az egyre erősödő populizmus előfeltételei. A tanulmány elején vázolt esetek a bizonyítékai, hogy a populizmus a magyar bírói gyakorlatban is létező jelenség. Mivel azonban nyilvánvaló, hogy populista bírói döntések bármely időszakban és jogrendszerben előfordulhatnak,³² az a kérdés, hogy a mai Magyarországon létezik-e olyan szegmense a bírói gyakorlatnak, amelyben szisztematikusan érvényesül a populista bírói stratégia.

Az utóbbi néhány évben számos tanulmány, cikk kimutatta, hogy a gyűlölet-bűncselekmények tekintetében a magyar bíróságok a többségi társadalom érdekeit megjelenítő jogi álláspontot fogadtak el,³³ valamint a gyűlölet-bűncselekmények egyik típusának (közösség tagja elleni erőszak) megítélésakor a bíróságok sokkal gyakrabban találták bűnösnek a roma közösség tagjait, mint a nem származású személyeket.³⁴ Paradox módon a gyűlölet-bűncselekmények törvénybe iktatásával a jogalkotó célja a veszélyeztetett kisebbségi

³⁰ HACK Péter „Az igazságügyi adatkezelésről és tájékoztatásról szóló törvény koncepciója” című konferencián tartott előadása. Szeged, 2014. január 14. (http://www.birosag.hu/sites/default/files/jegyzet_0207_oszesített_javitott_ta_0.pdf).

³¹ Például Indiában kimutatható ez a jelenség. „Az indiai bírósági rendszerben számos bíró inkább a televíziós kamerákra figyelve reagál a nyilvánosság hangulatára és nyomására, minthogy az igazságosság istennőjét követve bekötött szemmel ítélkezzen. A bírói populizmus kórságként terjed, egy csapás, amely az intézmények megbénulásához vezethet.” Lásd Judicial Populism. *Business Standard*, December 29, 2010. (http://www.business-standard.com/article/opinion/judicial-populism-110122900016_1.html).

³² Lásd például az IRA-val kapcsolatos hibás jogi döntéseket az Egyesült Királyságban. MATTAN, Mahmood: The Miscarriage of Justice Cases that Came to Light Years Later. *The Guardian*, May 5, 2009. (<http://www.theguardian.com/politics/2009/may/05/miscarriage-justice-innocent-people-jailed>).

³³ JOVÁNOVICS Eszter – PAP András László: Kollektív bűnösség a 21. század Magyarországon: magyarellenesség vádjá cigányokkal szemben két emblemikus perben. *Fundamentum*, (2013) 4., 153–157. o. és BENCZE: Gyűlölet-bűncselekmények és „ítélkezési populizmus”. 131–137. o.

³⁴ JOVÁNOVICS Eszter: A tárgyalótermek fantomja: a rasszista cigány. *ataszjelenti.blog.hu*, 2013. február 20. (http://ataszjelenti.blog.hu/2013/02/20/a_targyaloterme_fantomja_a_rasszista_cigany).

közösségekhez tartozó tagok védelmének biztosítása volt.³⁵ A büntetés kiszabásban szintén kimutatható az előítéletek jelenléte, kiváltképp az emberölés esetekben. Úgy tűnik, hogy a bírák szigorúbb büntetéseket szabnak ki olyan elkövetőkre, akik etnikai közösségek tagjai, másrészt pedig kevésbé szigorúak, ha etnikai közösségek tagjai ellen elkövetett bűncselekményekről van szó.³⁶

Két körülményt fontos itt kiemelni. Egyrészt azt, hogy a társadalom nem roma tagjaival szembeni gyűlölet-bűncselekményeket nagyon gyakran széles körű figyelem övezi a nyilvánosság részéről, másrészt pedig lényeges észben tartani, hogy a Helsinki Bizottság fent már említett kutatásából kiderül, rablásos ügyekben nem tárható fel lényegi különbség a bíróságok büntetés kiszabási gyakorlatában a média számára érdektelen roma és nem roma elkövetőkre vonatkozóan. Tekintettel arra, hogy a kelet-közép-európai államokban a populizmus egyik alapvető sajátossága, hogy az a többségi társadalom tagjai iránt érzett szimpátiában manifesztálódik,³⁷ e két tényező – úgy tűnik – alátámasztja azt a hipotézist, hogy Magyarországon a bírósági gyakorlatban megjelenő problémák hátterében sokszor a populizmus húzódik meg.

A bírói érvelést meghatározó intenzív populizmus jelenlétének egy másik jól kivehető jegye, hogy számos indokolásban a bíró az elkövető személyiségére vonatkozó saját véleményét is megfogalmazza néhány bevett retorikai eszköz alkalmazásával. Ennek során figyelmen kívül hagyják a jogászai fogalmakat, és köznyelvi kifejezéseket, hétköznapi szavakat használva az eset jogi megítélése szempontjából irreleváns tényezőket emelnek ki annak érdekében, hogy az ítélet azt az üzenetet is sugalmazza: az elkövető rossz ember.³⁸

A büntetőjogi esetek mellett más ügyszakokban is találhatunk olyan ügyeket, ahol a bírói érvelésben nyomon követhető a populizmus. Ha megvizsgáljuk az elmúlt 15 évben hozott olyan polgári vagy közigazgatási ítéleteket, amelyekben a katolikus egyház volt az egyik fél, nem találunk egyetlen olyan esetet sem, amelyben valamelyik alapvető jog felülmúlta volna a vallásszabadsághoz való jogot, és ~~Az~~ is fontos tulajdonsága ezeknek az ítéleteknek, hogy a döntések helyessége jogászai nézőpontból erőteljesen vitatható.³⁹ A legutóbbi két népszámlálás eredményei pedig világossá tették, hogy a magyar társadalom többsége a római katolikus vallás követőjének tartja magát. Plauzibilisnek tűnik tehát, ha a jogilag támadható ítéletek mögött rejlő problémákat a többségi véleményt követő bírói populizmussal magyarázzuk.

V. Bírói formalizmus és bírói populizmus

Előfordulhat, hogy a fent ismertetett kutatási eredményeim meglepőek lesznek azok számára, akik ismerik a kelet-közép-európai államok bírói stílusát elemző szakirodalmat. Ugyanis a

³⁵ A Magyar Köztársaság Kormánya T/548. számú törvényjavaslat a Büntető Törvénykönyvről szóló 1978. évi IV. törvény módosításáról (<http://www.parlament.hu/iromany/fulltext/00548txt.htm>).

³⁶ BENCZE: Gyűlölet bűncselekmények és „ítélkezési populizmus”. 133–134. o. és IVÁNY Borbála: Minősíthetetlen szigorúság. *szuveren.hu*, 2012. július 27. (<http://www.szuveren.hu/jog/minosithetetlen-szigorusag>).

³⁷ SMILOV, Daniel: The Rule of Law and the Rise of Populism: A Case Study of Post-Accession Bulgaria. In TOPIDI, Kyriaki – MORAWA, Alexander H. E.: *Constitutional Evolution in Central and Eastern Europe: Expansion and Integration in the EU*. Aldershot, 2010. 253. o.

³⁸ A képet azonban az teszi teljessé, hogy a felsőbb bíróságok gyakran megváltoztatják az első fokon született ítéletek megfogalmazását, ha az szükséges a helyes szakmai kifejezőmód érdekében. Lásd BENCZE: Gyűlölet-bűncselekmények és „ítélkezési populizmus”. 139. o. Ez a tendencia érvényesül Indiában is, ahol az óvadék megítéléséről döntő – és a televíziós tudósítások befolyása alatt álló közönség igényeit kielégíteni vágyó bírákat az ottani Legfelsőbb Bíróságnak kellett emlékeztetnie, hogy jogukban az óvadék ellenében történő szabadlábra helyezés a főszabály, és csak kivételes esetben utasíthatják el az óvadék letétele iránti kérelmeket.” Lásd Populism Caution to Judges – Go by Law, Not Majority Opinion, Says Chief Justice. *The Telegraph India*, January 15, 2012. (http://www.telegraphindia.com/1120115/jsp/frontpage/story_15008171.jsp).

³⁹ BENCZE Máttyás – DRÓTOS Richárd: A társadalmi tekintély szerepe az ítélezésben – tradicionális keresztény egyházak jogai és érdekei a magyar bíróságok előtt. *Állam- és Jogtudomány*, (2015) 3., 3–28. o.

[BÁ1] megjegyzést írt: Itt nincs megfelelő BH stb.?

[BM2R1] megjegyzést írt: A 39. lábjegyzetben idézett cikkben szerepel minden releváns BH

kelet-közép-európai államok bírói gyakorlatában megjelenő problémákkal kapcsolatos általánosan elfogadott magyarázat⁴⁰ ellentmond annak a következtetésnek, amelyre ebben a tanulmányban jutok. Az általános nézet szerint ezekben az államokban nem a populizmus, hanem ennek sok tekintetben épp az ellenkezője jelenti a legfőbb gondot: a bírák egy formalista attitűdöt követnek, mely sok esetben abszurd döntésekhez vezet.

Mi tehát a viszony a bírói populizmus és a bírói formalizmus között? Ahhoz, hogy megválaszolhassuk ezt a kérdést, tisztáznunk kell először is a formalizmus fogalmát. A formalizmust általában a döntéshozatal azon modelljeként határozzák meg, amely során a bíró „az esethez elvontsági szintjében legközelebb eső jogszabályt” veszi figyelembe.⁴¹ Ez azt jelenti, hogy a jogalkalmazó úgy próbálja megoldani az előtte álló esetet, hogy kizárólag a jogszabály szövegére, az elfogadott jogdogmatikai levezetésekre és a hagyományos értelmezési módszerekre hivatkozik, anélkül, hogy az eset tágabb jogi és társadalmi kontextusát figyelembe venné (ez tehát a fent ismertetett „jogászi modell” egyik változata). Ez az ítélkezési felfogás azt a bírói attitűdöt jelenti meg, amely megköveteli, hogy a bíró lojális maradjon a hagyományos jogi érvekhez, mert ezzel a jogállamiság elvét szolgálja.

Az így definiált formalizmus azonban fogalmilag csak a „könnyű” esetekben működőképes, amikor a jog szövege és a megítélendő tényállás különösebb erőfeszítés nélkül egymásra vonatkoztatható. Azonban az úgynevezett nehéz esetekben, amikor a jog szövege bizonytalan, a bíró egyszerűen nem tud kizárólag a hagyományos jogi érvek alapján döntést hozni. Ebben a helyzetben a bírónak elkerülhetetlenül más orientációs pontokat kell keresnie az eset megoldása érdekében. Mindazonáltal – egy másik formalizmus-felfogás keretében – akkor is beszélhetünk értelmesen formalizmusról, ha a bírónak nehéz esetet kell megoldania. Ha nehéz esetben sem tér el a hagyományos jogászi érvektől, a döntése ugyanúgy formalista lesz. Azonban az ítélet nem vezethető le közvetlenül a hagyományos jogi érvekből annak ellenére sem, hogy kizárólag ezekre az érvekre hivatkozott.

A formalizmus e két változatának megkülönböztetéséből láthatjuk, hogy a formalizmus egyrészt egy bizonyos *bírói attitűdöt* jelöl (az esethez legközelebb álló jogszabály alkalmazása), másrészt pedig egy bizonyos típusú *bírói stratégia* (a bíró úgy tünteti fel a döntését, mintha az közvetlenül, logikai úton a hagyományos jogi érvekből következne). Ebből pedig könnyen beláthatjuk, hogy a stratégiai formalizmus nem pusztán a valódi nehéz esetekben alkalmazható, hanem bármely olyan esetben is, amikor a bírónak szándékában áll eltérni azon döntéstől, amely a hagyományos jogforrásokból valóban következne. Ilyen körülmények között a formalizmusnak az a funkciója, hogy elfedje a bírónak az eset megítélésével kapcsolatos személyes értékítéletét.

A stratégiai formalizmus igen elterjedt gyakorlat a magyar bírák körében,⁴² és nem vitás, hogy a bírói populizmus kialakulásában is nagy szerepe van. Ugyanis a populista alapon hozott ítélet ilyenkor nem kritizálható azon az alapon, hogy az nem valódi jogászi érvekre épül, mert látszólag a bíró hagyományos jogászi indokokkal támasztotta alá a döntést.⁴³ A populista jellemzőket hordozó hazai ítéletek indokolásai is túlnyomórészt standard jogi érveket tartalmaznak.

Ez az indokolási stílus egyébként meg is akadályozza a feleket és a nyilvánosságot abban, hogy megismerjék a döntés mögött rejlő valódi indokokat. A bírói populizmus tehát

⁴⁰ KÜHN, Zdenek: Worlds Apart. Western and Central European Judicial Culture at the Onset of the European Enlargement. *American Journal of Comparative Law*, (2004) 3., 531–568. o.

⁴¹ SCHAUER, Frederick: Formalism. *Yale Law Journal*, (1988) 4., 509–548. o.

⁴² BENCZE Máttyás: *Elvek és gyakorlatok*. Budapest, 2011. 169–171. o.

⁴³ A formalista érvek egy „gyöngyszeme” a bírói gyakorlatban így hangzik: „a bíróság jogi álláspontja szerint...”, amelyet általában minden további tisztázás nélkül illesztenek be az indokolásba. Lásd BENCZE: *Elvek és gyakorlatok*. 84. o.

előfeltételezi a hagyományos jogi érvek stratégiai alkalmazását, hiszen a bírák így nem vádolhatók szakmaiatlansággal.

VI. A bírói populizmus értékelése

Nem állíthatjuk, hogy a populizmus önmagában véve negatív jelenség, amelyet ki kell irtani a közélet minden szférájából. A populizmus valóban egy rendkívül veszélyes eszköz alkalmazójának kezében, azonban néhány esetben elkerülhetetlenül alkalmazni kell. Ha például a politika területére tekintünk, be kell látnunk, hogy igen sok fontos üzenet és komplex, hosszú távú politikai vállalkozás egyáltalán nem lenne hatással a közösség tagjainak véleményére, ha a problémafelvetéseket nem leegyszerűsített formában közvetítenénk számukra. Ezért gyűjtöttem össze az alábbiakban a populizmus ellen és mellett szóló érveket egyaránt.

Először is, mindannyian tisztában vagyunk azzal, hogy a kialakult bírói gyakorlat időről időre igényli a kívülről érkező kritikát, hogy alkalmazkodni tudjon a megváltozott körülményekhez. Az ítélkezésnek reflektálnia kell a társadalmi igényekre és a „korszellem” követelményeire is igazodnia kell (ahogy például azt az amerikai Legfelsőbb Bíróság tette a híres „Brown-döntésben”).⁴⁴ Ezzel ellentétben a populista megközelítés túlságosan leegyszerűsíti a jogdogmatikai kérdéseket, a jogot primitívvé degradálja és képtelenné teszi arra, hogy reflektáljon egy komplex társadalom szükségleteire.

Másodszor, a populista ítélkezés segítségével kiépíthető a „Jó Bíróság” imázsa, ezáltal pedig erősíthető a politikai közösség tagjainak a bírósági rendszerbe vetett bizalma. Azonban a túlzásba vitt bírói populizmus könnyen sérthet olyan értékeket, mint a jogállamiság és az egyenlőség. Ezért hosszú távon negatív hatása lehet az igazságszolgáltatás működésére.

Harmadszor, a laikus bíráskodás szerves része az igazságszolgáltatási rendszernek a világ csaknem minden részén. A populista stratégia előnye, hogy a pusztán formális laikus részvétel helyettesítéseként funkcionálhat (ez a helyzet például Magyarországon),⁴⁵ méghozzá oly módon, hogy laikus attitűdöket épít be a bírák személyiségébe. Mindazonáltal a bírák elsődleges szakmai kötelezettsége, hogy kikényszerítsék a jog belső értékeit, nem pedig az, hogy figyelmen kívül hagyják őket. Ez az oka annak, hogy nem található egyetlen olyan modern jogrendszer sem, amelyben a „tisztán” laikus igazságszolgáltatás érvényesülne.

Végül, a fenti megfontolásokon kívül két általános érvet szokás a bírói populizmussal szemben említeni. Elsőként azt, hogy azok az érzelmi állapotok, hangulatok, amelyekkel a közösség tagjai épp rendelkeznek, egyszerűen nem mindig érdemesek arra, hogy kielégítsék őket. Az a kérdés, hogy erkölcsi értelemben mi minősül jónak vagy rossznak, nem válaszolható meg azzal, hogy a többségi véleményre hivatkozunk (morálfilozófiai érv). Másodszor pedig a „nép akarata” vagy a „nyilvánosság érzülete” rendkívül zavaros fogalmak, és aligha lehetséges megalapozott empirikus adatokkal alátámasztani őket (szociológiai érv).⁴⁶

Álláspontom szerint ezekből az érvekből azt a következtetést vonhatjuk le, hogy az átlagemberek véleményének helye van a bírósági eljárásban, de nem közvetlen és nyers formában. A jogalkotó és a bírák feladata, hogy a „nép akarata” a szakmai jogászai szempontok

⁴⁴ BADÓ Attila – BÓKA János: Az Egyesült Államok jogrendszere. In BADÓ Attila – BENCZE Mátyás – BÓKA János – MEZEI Péter: *A jogrendszerek világa*. Szeged, 2012. 106–107. o.

⁴⁵ BADÓ, Attila – BENCZE, Mátyás: Reforming the Hungarian Lay Justice System. In CSERNE Péter – H. SZILÁGYI István – KÖNCZÖL Miklós – PAKSY Máté – TATTAY Szilárd: *Theatrum Legale Mundi. Symbola Cs. Varga Oblata*. Budapest, 2007. 1–13. o.

⁴⁶ A magyar közvéleménynek a jogi értékek megítélésének területén fellépő sajátos inkonzisztenciájára lásd GAJDUSCHEK, György: ‘The Opposite is True ... as Well.’ Inconsistent Values and Attitudes in Hungarian Legal Culture: Empirical Evidence from and Speculation over Hungarian Survey Data. In FEKETE, Balázs – GÁRDOS-OROSZ, Fruzsina: *Central and Eastern European Socio-Political and Legal Transition Revisited*. Frankfurt a. M., 2017. 41–55. o.

szűrőjén keresztül engedjék be a jogász érvelésbe. Ezeknek az intézményeknek pontosan az a funkciója, hogy ezt a feladatot elvégezzék.

VII. Bírói populizmus autoriter rezsimek szolgálatában?

Bár az ítélkezési populizmus önmagában aggasztó jelenség, első hallásra különösnek tűnik azt mondani, hogy ez a fajta bírói populizmus autoriter rezsimek megszilárdításában nyújthat segítséget. Sőt, a külföldi szakirodalomban olyan álláspont is megjelenik, amely szerint a bírói populizmus azáltal erősíti a bírói hatalmi ág függetlenségét, hogy a többi hatalmi centrummal szemben közvetlenül a nép érdekeit jeleníti meg, amely jelentős mértékű legitimitációt biztosít számára.⁴⁷ A két jelenség (bírói populizmus és a politikai befolyásolás) közötti kapcsolat azonban a valóságban sokkal bonyolultabb lehet annál, mint amit a fenti összefüggés sejtet. Az összefüggés kibontásához érdemes egy térben és időben viszonylag távoli példától elindulni.

1. A chilei történet

Lisa Hilbink tanulmányában⁴⁸ annak a különös történetnek járt utána, hogy a Pinochet-féle hatalomátvételt (1973) követően miért hódolt be a bírói kar rendkívüli gyorsasággal az új, mélyen autoriter rezsimek. Az ellenállás szinte teljes hiánya azért zavarba ejtő, mert dél-amerikai viszonylatban Chile volt a legrégebbi és legmélyebb jogállami hagyományokkal rendelkező ország, ehhez képest azonban a sokkal kevésbé jogtisztelő Braziliában és Argentínában, illetve Franco Spanyolországában, vagy akár Egyiptomban a bírák jóval erősebb ellenállást tanúsítottak a diktatórikus típusú berendezkedéssel szemben.⁴⁹ A chilei bírák gyakorlatilag utolsó percig (1990-ig) kiszolgálták a Pinochet-féle rendszert, ami azért is érthető nehezen, mert ugyanakkor az éppen a Pinochet által alapított alkotmánybíróság is több alkalommal ment szembe a kormányzati akarattal.⁵⁰

A kézenfekvő magyarázat az adminisztratív elnyomó-megfélemlítő eszközök hatása lenne. Valójában történt is néhány ilyen lépés, 1973-ban negyven bírót küldtek korai nyugdíjba, és helyükre a rendszerhez lojális bírák kerültek, azonban a legfelső bíróság személyi állománya majdnem érintetlen maradt. Bár az egykori bírakkal készített interjúk tanulsága szerint voltak besúgók is a bírói karon belül, a hatalomátvételt követően azonban meglehetősen kevés bírót távolítottak el a rendszertől, és ezek is a gyenge teljesítményre, tehát szakmai indokra való hivatkozással történtek. Emellett a bevezetett és sokáig fenntartott hadiállapotra tekintettel számos, fontos ügy katonai bíróságok hatáskörébe került, de a „civil” bíróságoknak is sok olyan ügyben kellett dönteni, melynek közvetlen politikai jelentősége volt.⁵¹

Hilbink a helyzet ismertetését követően végigelemzi a lehetséges magyarázatokat. A bírói behódolás legnyilvánvalóbb okát (a jelenlegi chilei közvélemény számára is) látszólag az attitűd-modell szolgáltatja. E szerint a bírák döntő többsége jobboldali-konzervatív beállítódású volt, így szimpatizált a Pinochet-rezsimmel, amit döntéseiben is kifejezésre juttatott. A szerző által végzett empirikus kutatások azonban kizárni látszanak azt, hogy ez a magyarázat önmagában elegendő lenne. A Legfelső Bíróság bírái között a Pinochet-hívók egyértelműen

⁴⁷ ARGUELHES, Diego Werneck: Judges Speaking for the People: Judicial Populism beyond Judicial Decisions. *verfassungsblog.de*, 4. Máj, 2017. (<https://verfassungsblog.de/judges-speaking-for-the-people-judicial-populism-beyond-judicial-decisions/>), illetve GONZÁLEZ-JÁCOME, Jorge: In Defense of Judicial Populism: Lessons From Colombia. *iconnectblog.com*, May 3, 2017. (<http://www.iconnectblog.com/2017/05/in-defense-of-judicial-populism-lessons-from-colombia/>).

⁴⁸ HILBINK, Lisa: Agents of Anti-Politics: Courts in Pinochet's Chile. In GINSBURG, Tom – MOUSTAFA, Tamir: *Rule By Law: The Politics of Courts in Authoritarian Regimes*. Cambridge, 2008. 102–131. o.

⁴⁹ Uo. 103., 129. o.

⁵⁰ Uo. 102–103., 111–112. o.

⁵¹ Uo. 112–115. o.

kisebbségben voltak, az ott szolgáló bírák többsége demokratikus elköteleződésű, vagy „ingadozó” volt.⁵²

A kritikai osztály-elmélet abból indul ki, hogy a bírák (akár öntudatlanul is) osztályérdekeiket próbálják érvényesíteni az ítélkezésben, és mivel a bírák hagyományosan a társadalmi elithez tartoznak, érdekelték a társadalmi *status quo* őrzésében. Chile vonatkozásában ezt a magyarázatot gyengíti egyrészt, hogy a Pinochet ellenzékét jelentő más jogászok, politikusok, emberi jogi aktivisták között is szép számban akadtak magasabb társadalmi osztályokból származóak, akik képesek voltak szembefordulni saját „osztályukkal”. Ennél is erősebb ellenérv, hogy a felmérések szerint – főként a kezdő bírák alacsony fizetése és presztízse miatt – egyébként sem volt vonzó már a puccs előtt sem a bírói pálya a társadalmi elit tagjai számára. Ezért a Pinochet-rezsim alatt ítélkező bírák háromnegyede középosztálybeli, illetve alsó középosztálybeli sorból való volt.⁵³

Elméleti jogászok számára vonzó lehet a bírák viselkedésének „jogelméleti” magyarázata. A klasszikus érv úgy hangzik, hogy az erőteljes jogpozitivistá hagyományokkal rendelkező chilei bírói kar a jogpozitivizmusnak tulajdonított mechanikus és passzív, csak a törvény „betűjére” figyelő bírói ítélkezési stílust alakított ki, így a jogszabályokba öntött politikai akarat szinte akadálytalanul érvényesülhetett a bírói döntésekben. Ezzel szemben Hilbink a chilei bírák korabeli döntését elemezve arra a következtetésre jut, hogy a bírák akkor voltak formalisták, amikor a fennálló rendszer érdekeit ily módon tudták érvényesíteni. Amikor a *status quo* megőrzéséhez arra volt szükség, hogy elszakadjanak a törvény szövegétől, akkor antiformalista módon bátran hivatkoztak olyan általános kategóriákra, mint amilyen a „nemzeti öntudat” (*national conscience*) vagy a „közfelfogás” (*general understanding of the community*).⁵⁴

A jogpozitivizmusnak (pontosabban: a formalista bírói szerepfelfogásnak) egy olyan mozzanata van, amely Hilbink szerint valóban érvényesült, és amely átvezet az általa elfogadhatónak tartott intézményi magyarázathoz. Ez a mozzanat az apolitikus bírói attitűd.⁵⁵ Érvélsége megértéséhez tudni kell, hogy az intézményesen ható tényezőkhöz nem csupán a bírói szervezet bürokratikus sajátosságait, írott és íratlan szabályait, illetve a belső hatalmi viszonyokat sorolja, hanem ide tartozónak veszi a bírói mentalitást formáló uralkodó ideológiát is.⁵⁶

A chilei ítélkezési hagyományban a jogállamiság 19. századi kifejlődését követően és részben annak következményeként domináns szerepbe került az apolitikus beállítódás. Ezt bizonyítja az a tény, hogy a chilei bíróságok rendkívül ritkán keresztezték a mindenkori hatalom törekvéseit. Az apolitikusság fő ismérve tehát nem a jogszabály szövegének mindenek feletti tisztelete és követése, hanem egy elkerülő attitűd: a fennálló politikai rendszerrel szembeni, annak érdemi működését érintő döntések ne szülessenek a bíróságon, még akkor sem, ha a jogszabályok szövege alapján ilyen tartalmú ítéletet kellene is hozni. A *status quo*t tehát bármilyen érvelési-értelmezési módszerrel, de fenn kell tartani. Ezen ideológia következtében erénnyé vált a bíróságokon az apolitikus (vagy pontosabban: anti-politikai) mentalitás.⁵⁷

Pinochet rendszerének öngazolása nagyon jól rezonált erre a bírói szerepfelfogásra. A rendszer képviselői azt hangoztatták, hogy a korábbi Allende-kormányzattal szemben, mely zűrzavart hozott, „átpolitizálta” a közéletet, éppen Pinochet törekvései irányulnak arra, hogy visszaállítsa a jogállamot. Ennek megfelelően hangoztatták, hogy az ő hatalmuk a *law and*

⁵² Uo. 115–117. o.

⁵³ Uo. 117–118. o.

⁵⁴ Uo. 118–120. o.

⁵⁵ Uo. 126. o.

⁵⁶ Uo. 120. o.

⁵⁷ Uo. 126–129. o.

order világát jelenti, szemben a korábbi állapotokkal (*politics and disorder*).⁵⁸ Az új rezsim fennállása alatt mindvégig jogállaminak és politika felett állónak tüntette fel önmagát, és külön hangsúlyozta a bírói függetlenség fontosságát. Ehhez az eszmeiséghez a bírói kar legtöbb tagja igazodni tudott.

Ezt a hipotézist igazolni látszanak a volt bírakkal készült interjúk. Hilbink azt tapasztalta, hogy nagyon sokan közülük nem arról beszélt, hogy félt volna a megtorlástól, és nem éltek a „parancsra tettem” védekezésével. Ellenkezőleg, a mai napig felvállalják a Pinochet-rezsim érdekeit szolgáló döntéseiket, azokról nyíltan beszélnek. Saját magukat a jogállamiság helyreállítóinak és a szakmaiság őrzőjének tartották.⁵⁹

Az öngazolást lehetővé tevő ideológia megléte azonban csupán az érem egyik oldala. Hilbink szerint legalább ekkora szerepet játszott a rendszerkonform ítélkezésben a bíróság belső előmeneteli rendszere is. Az első fokú bíróságokon kezdő bírák fizetése meglehetősen alacsony volt, így a szervezetben belüli karriert és az ezzel együtt járó anyagi biztonságot számukra a bírósági hierarchiában történő egyre feljebb emelkedés jelentette. Az előmenetel (és magának a bírói állásnak a megtartása) pedig a munkájuk éves rendszerességű értékelésének eredményétől függött, melynek szálai végső soron a Legfelső Bíróságon futottak össze, így az végső eredmény is e szervtől függött. Mivel az értékelést mindig felsőbb bírói testület végezte, a rendszer maximális konformitásra és jogi értelemben vett konzervativizmusra ösztönözte a karrierre vágyó bíróságot.

Természetesen az azok a bírák kapták a legjobb értékelést, akik ítélkezésük stílusában és a döntéseik jogi tartalmát illetően egyaránt elnyerték a felsőbíróságon dolgozó kollégáik szimpátiáját. A karrier vagy a bírói állás megtartása érdekében akkor is követniük kellett a fórumok gyakorlatát, ha saját szakmai meggyőződésük mást diktált. Az ilyen értékelési módszerrel alapuló szisztéma nem kedvezett a függetlenül gondolkodó, saját jogi álláspontjuk mellett kiálló bíróságnak. Nekik vagy el kellett hagyni a bíróságot, vagy meg kellett elégedni az alacsony, elsőfokú bírói fizetéssel. A bíróságon belül vezetők és felsőbírósági bírók azok lettek, akik bele tudtak simulni ebbe a rendszerbe, azaz hajlamosabbak voltak behódolni a feletteseiknek, és ellentmondás nélkül igazodni azok elvárásaihoz.

A politikai tartalmú ügyekben (is) a végső szót az a Legfelső Bíróság mondta ki, melynek bírái már negyven vagy annál is több évet ebben az intézményes berendezkedésben töltöttek el. Ki remélhette azt, hogy a behódolásban és konformizmusban „jeleskedő” bírák majd bátran kiállnak a pinocheti hatalomgyakorlással szemben?⁶⁰

2. A történet tanulságai

A szomorú chilei történetnek két tanulsága is van, mely összeköthető a hazai ítélkezési populizmus fentebb tárgyalt jelenségével. Az egyik az, hogy az autoriter berendezkedések a saját szempontjukból akkor járnak el okosan, ha nem mennek közvetlenül szembe a bírói hivatásnak az adott politikai-kulturális közegben rögződött ideáljával; ha olyan igazságügyi politikát alakítanak ki, amely a bírák számára összhangba hozható saját szerepfelfogásukkal és az általuk vallott értékekkel.

A chilei események mellett példa lehet erre a létező (létezett) szocializmus „puha” korszaka (a múlt század 60-as éveinek közepétől a rendszerváltásig). A kontinentális európai, elsősorban német (porosz) jogfelfogás már a háború előtt is inkább hivatalnoki (bürokrata) szerepbe szorította a hazai bíróságot, akiknek – legalábbis az uralkodó jogász közfelfogás szerint

⁵⁸ Uo. 127. o.

⁵⁹ Uo. 116. o.

⁶⁰ Uo. 120–126. o.

– az állam által alkotott jogszabályok érvényesítői, és nem karizmatikus vitadöntők, mint az angolszász jogrendszer bírái.⁶¹

A Kádár-rendszer az 1960-as évek közepétől erre a létező szerepfelfogásra erősített rá. A technokrata bírói kar szakmai téren relatív autonómiát kapott, nagyon ritka volt, hogy konkrét ügyekben közvetlen nyomást gyakoroltak rájuk felülről. A rendszer továbbá úgy működött, hogy a bírák többségének nem is kellett szembesülni politikai horderejű ügyekkel, így apolitikus szakmai testületként végezheték a dolgukat.⁶² A létező maroknyi rendszerkritikus polgárral sem koncepciós perekben számolt le a hatalom, hanem más módszerekkel (például az 1970-es évek hírhedté vált „filozófus-perében” nem is került sor bírósági eljárásra).⁶³ A közigazgatási határozatokat csak nagyon szűk körben lehetett bírósággal felülvizsgáltatni, a büntetőeljárások pedig a természetüknél fogva nem nyilvánosak, így a politikai célokra könnyen felhasználható nyomozati eljárásra helyeződött a hangsúly.⁶⁴ A korabeli büntetőeljárás törvény alapján a bíróságnak kötelező volt figyelembe venni a nyomozati eljárásban keletkezett bizonyítékokat, bár azok megszerzésének törvényességét nem, vagy csupán a kirívó szabálytalanságok esetében tudta számon kérni. Ily módon az ügyek többsége valójában a nyomozati eljárásban eldőlt, a bíróság előtti bizonyítás inkább a nyomozás során megszerzett bizonyítékok (elsősorban vallomások) formális ellenőrzése volt.⁶⁵

Az oktatás, az értékelési és előmeneteli rendszer – a chilei modellhez hasonlóan – a politikai és társadalmi kérdések iránti közönyösséget jutalmazta.⁶⁶ Ez azonban kompatibilis volt a bírák szerepfelfogásával, a szűk értelemben vett szakmai tevékenységükben függetlennek mondhatták magukat.

Az autoriter hatalmi gépezet tehát akkor tudja komoly ellenállás nélkül a politikai irányvonalához igazítani a gyakorlatot, ugyanakkor megőrizni a bírói függetlenség látszatát, ha nem kényszeríti a bírákat rögzült szerepfelfogásuk gyökeres átalakítására, hanem a létező bírói közfelfogásra erősíti rá az igazságszolgáltatás manipulálásakor. Ennek egyik formája lehet, ha a bírói elfogulatlanság és semlegesség követelményét a „politikainak” bélyegzett elveknek és értékeknek az ítélkezésből való kötelező kirekesztéseként értelmezzük.

A chilei bírói kar behódolásának másik tanulsága, hogy az ideológia mellett az intézményi tényezők szerepe is döntő lehet abban, milyen mértékű ellenállást képes kifejtetni a bírói kar. Ha a bírói értékelési és karrier-rendszer eleve behódolásra, a felsőbb bíróságok ítélkezési stílusának elfogadására, a kritikai és innovatív gondolatok háttérbe szorítására szocializál, akkor mindez olyan attitűdöt alakít ki a bírákban, amely nem segít a politikai nyomással szembeni ellenállásban (illetve azok maradnak a pályán, akiknek a hatalomkonform bíraskodás nem okoz lelkiismereti konfliktust).

3. Magyarországi fejlemények

Azok az autoriter hatalmi törekvések, amelyekkel manapság a világ fejlettebbnek mondott részein szembesülünk, tipikusan nem (vagy a korábbiakhoz képest jóval kisebb mértékben) használnak nyíltan erőszakos, illetve adminisztratív eszközöket. Viszont olyan lehetőségekkel tudnak élni, amelyek korábban, legalábbis a mostani formájukban és intenzitásukban nem is léteztek. Az információs-kommunikációs csatornák uralásával, illetve manipulatív célú

⁶¹ FLECK: *Jogszolgáltató mechanizmusok az államszocializmusban*. 69–70., 127–128. o.; DAVID, René: *A jelenkor nagy jogrendszerei*. (Ford.: Nagy Lajosné Dusa M.) Budapest, 1977. 303–304. o.

⁶² Uo. **Melyik???** Az előző lábjegyzetben két hivatkozás is van. 104. o.

⁶³ WEISS János: A filozófusper és következményei. *Fordulat*, (2010) ősz, 169–172. o.

⁶⁴ FLECK: *Jogszolgáltató mechanizmusok az államszocializmusban*. 137. o.

⁶⁵ Ezt a terhet a jelenleg hatályos büntetőeljárás szabályozás is tovább hordozza. Lásd BENCZE Máttyás: *„Nincs füst, ahol nincsen tűz.” Az ártatlanság vélelmének érvényesítése a magyar büntetőbírói gyakorlatban*. Budapest, 2016. 62–75. o.

⁶⁶ FLECK: *Jogszolgáltató mechanizmusok az államszocializmusban*. 144. o.

igénybevételével, a modern (szociál)pszichológia (és kognitív tudományok) eszköztárát alkalmazva a politikai (vagy gazdasági) hatalom rendkívüli módon képes befolyásolni a közvéleményt, elterjeszteni és igaznak elfogadtatni akár valótlan információt is (ezzel adott esetben heves érzelmeket kiváltva).⁶⁷ A közösségi média működésének eredményeképpen beálló, már tudományos módszerekkel is kimutatott buborék-effektus⁶⁸ miatt a nyílt, racionális vita lehetősége is lecsökken, a hazugságok, hátsó szándékok leleplezése és a valósággal történő szembesítés is egyre nehezebbé válik.

Az ilyen módon befolyásolt, „felülről kialakított” közvéleményre⁶⁹ aztán mint népakaratra lehet hivatkozni a politika részéről. Az utóbbi néhány évben Magyarországon a kommunikáció tereit a kormányzat oldaláról a populista retorika jellemezte,⁷⁰ melyet több esetben ennek megfelelő cselekvés is követett.

Ennek számos nyilvánvaló példáját sorolhatjuk fel a bíróságokat is érintő törvényhozási gyakorlatban. A büntetőjogi jogalkotás az utóbbi években klasszikus populista irányvonalat követett.⁷¹ 2010-ben az Országgyűlés első intézkedései közé tartozott, hogy a Büntető Törvénykönyvbe iktatta az úgynevezett „három csapásról” szóló rendelkezést.⁷² Ezek után bevezette a jogos védelem amerikai stílusú fogalmát: jogszerűvé tette a birtokháborító megölését bizonyos körülmények fennállása esetén.⁷³ Újabb fejlemény, hogy a magyar kormány – annak ellenére, hogy az Emberi Jogok Európai Bírósága (EJEB) embertelen és emberi méltóságot sértő büntetésnek ítélte – kijelentette, hogy a tényleges életfogytiglani szabadságvesztés büntetés továbbra is benne marad a törvényben,⁷⁴ vagy az, hogy bizonyos esetekben 14 év alatti elkövetőket is büntethetővé nyilvánítottak.⁷⁵ Kétségtelen, hogy ezek mind olyan intézkedések, melyek megfelelnek az átlagemberek érzületének.⁷⁶

⁶⁷ MANZARIA, Johnnie – BRUCK, Jonathon: *Media's Use of Propaganda to Persuade People's Attitude, Beliefs and Behaviors*. (https://web.stanford.edu/class/e297c/war_peace/media/hpropaganda.html) és FERRARA, Emilio: *Manipulation and Abuse on Social Media*. *arxiv.org*, Mar 13, 2015. (<https://arxiv.org/pdf/1503.03752.pdf>).

⁶⁸ BOZDAG, Engin – VAN DEN HOVEN, Jeroen: *Ethics and Information Technology*, (2015) 4., 249–265. o.

⁶⁹ BODA Zsolt – SZABÓ Gabriella – BARTHA Attila – MEDVE-BÁLINT Gergő – VIDRA Zsuzsanna: *Politikától vezérelve. A büntető populizmus diskurzusai a magyar politikában és a médiában. Politikatudományi Szemle*, (2014) 3., 69–94. o., különösen 88–89. o.

⁷⁰ Osztom azt az álláspontot, amely szerint a jelenlegi magyar kormányzat nem populista a szó valódi értelmében, hanem csupán használja a populizmus beszédmódját. Lásd ZIEGLER, Tamás Dezső: *The Populist Hoax – Getting The Far Right And Post-Fascism Wrong*. *Social Europe*, February 2, 2018. (<https://www.socialeurope.eu/the-populist-hoax-getting-the-far-right-and-post-fascism-wrong>).

⁷¹ GÖNCZÖL Katalin: *A „büntető populizmus”*. *Élet és Irodalom*, (2013) 36. (<http://angelusz.elte.hu/sites/default/files/B%C3%BCntet%C5%91pop.pdf>); TÓTH Mihály: *Egy büntetőjogász gondolatai a „vox populi” oldalvívén*. *Élet és Irodalom*, (2012) 35. (<http://ujbtk.hu/dr-toth-mihaly-egy-buntetojogasz-gondolatai-a-vox-populi-oldalvizen/>) és FLECK Zoltán: *Civilizációs válság és büntető populizmus*. In BORBÍRÓ Andrea – INZELT Éva – KERESZI Klára – LÉVAY Miklós – PODOLETZ Léna: *A büntetőhatalom korlátainak megtartása: a büntetés mint végső eszköz*. Budapest, 2014. 149–161. o.

⁷² 2010. évi LVII. törvény, 4. §.

⁷³ 2012. évi C. törvény, 22. §.

⁷⁴ Lásd az EJEB *Magyar László kontra Magyarország* ítéletét (73593/10. sz. kérelem). A magyar kormány reakciójára lásd MTI: Trócsányi: *marad a tényleges életfogytiglan*. *nol.hu*, 2014.06.08. (<http://nol.hu/belfold/trocsanyi-marad-a-tenyleges-életfogytiglan-1466965>).

⁷⁵ 2012. évi C. tv. 16. §.

⁷⁶ A magyar társadalom értékrendszere – World Values Survey kutatás 5. hulláma szerint (<http://www.worldvaluessurvey.org/> és KELLER Tamás: *Magyarország helye a világ értéktérképén. Elemzés a World Value Survey kutatás 5. hulláma alapján*. Társki, 2009.) – közelebb áll az ortodox-keresztény kelet-európai államokéhoz, mint más nem ortodox poszt-szocialista országéhoz. Ez maga után vonja, hogy a társadalom viszonylag zárt, a közösség tagjainak intoleranciája magasabb szintű, az emberi jogok és a szabadság kevésbé tisztelt értékek, a civil társadalom gyenge, és magas fokú az intézményekkel szemben táplált bizalmatlanság. Ezzel magyarázható, hogy a sérülékeny csoportokkal és egyénnel (hajléktalanok, menekültek) szemben hozott szigorú intézkedéseket a társadalom többsége üdvözli. Már 2005-ben, a Medián által végzett közvélemény-kutatásból az derült ki, hogy a megkérdezettek 60%-a szerint a bíróságok túl enyhén ítélik az elkövetőket (<http://www.median.hu/object.238a5a0a-b2e7-4e2e-9ff5-5819d1493fa0.ivy>). 2013-ban, a Századvég Politikai

Kérdés, hogy miként kapcsolódhat össze a büntető populizmusnak nevezett politikai jelenség a bírói gyakorlat befolyásolásával. A politikai vezetés számára kedvező bírói döntések úgy is elérhetők, hogy a jogi szabályozást igazítják az elérni kívánt eredményhez. Ilyen módon nem hagynak teret a bíróságnak mérlegelésre. Valójában ez történt Magyarországon a devizahitelekből fakadó jogi igények elbírálására,⁷⁷ vagy a 2006 őszi hozott bírósági ítéletek semmissé nyilvánítására szabott törvények megalkotásával.⁷⁸

Azonban a jog (és a társadalmi világ) természetéből fakad, hogy nem lehet minden egyes bíróság elé kerülő, és politikai jelentőségű ügyre előre felkészülni és annak megoldását jogszabályban rendezni. Ezen túl a bírónak a tényállás megállapítása és a jogértelmezés során egyaránt van módja kisebb vagy nagyobb mértékű diszkréciót gyakorolni vagy akár más bírói fórumokhoz fordulni, ha aggályosnak tartja az alkalmazandó jogszabályt.

Kulcsfontosságú tehát, hogy a bírót milyen értékek, elvek vezérlik, amikor értelmezési és mérlegelési jogkörét gyakorolja. A bírói hivatással hagyományosan összekapcsolódó értékek (jogtiszteltet, alkotmányosság, elfogulatlanság, pártatlanság) azt követelik meg, hogy – az értelmező és mérlegelő tevékenységük során is – a jogrendszer alapvető elveivel legyen összhangban a döntésük, és ne külső célokat kövessenek. A közvetlen hatalmi-politikai célok akceptálása pedig egyértelműen összeegyeztethetetlen a bírói függetlenség bármilyen felfogásával. Ezért, a totális diktatúrákon kívül, a politikai hatalom számára kontraproduktív lenne a hatalmi-politikai preferenciáknak a bíróságokra erőltetése.

Közvetett módon azonban lehet hatni a fent vázolt bírói döntéshozatali folyamatra. A populista politikai beszédmód és annak a médian keresztüli felerősítése épp ezt a célt szolgálhatja. Ez a tendencia a bíróságok körében is megerősítheti azt az attitűdöt, hogy a bírák számára a „közösség értékei” fontosak, és nem egyszerűen „betűragó” jogászok. A „társadalmi problémák iránti érzékenység”, ahogyan utaltam már rá, egy homályos kategória: hogyan lehet megkülönböztetni a valóban elismerésre méltó értékeket, a pillanatnyi felkorbácsolt érzelmektől?

Mivel a jelenleg kormányzó politikai pártok (Fidesz-MPP, KDNP) hasonlóan járnak el a büntetőpolitika és a jogalkotás területén (például „Magyarország nem a bűnelkövetők paradicsoma”),⁷⁹ számos bíró úgy érezheti, hogy az ítéletében rejlő populizmus igazolható. Ha a politika a kisemberek védelmezőjeként tünteti fel magát, akkor azok a bírók, akikben ilyen jellegű késztetések egyébként is munkálkodnak, megerősítve érezhetik magukat, ha a közvélemény látható megnyilvánulásaira tekintettel, annak megfelelően – a jogászai szakmai szempontok háttérbe szorítása mellett – hozzák meg döntéseiket. Joggal érezhetik úgy ebben a kialakuló hangulatban és közegben, hogy csak nyerhetnek akkor, ha „jogászkodás” helyett „megnyugtató” döntéseket hoznak.

Ha a bírói szerepfelfogás ebbe az irányba változik, és a populista retorikát kihasználó rendszer lesz autoriter, akkor a bírák igazolhatják döntéseiket azzal, hogy a társadalmi értékrendet veszik figyelembe, tehát a bírói önkép nem sérül, ha nem a jobbiztonságra, az ítélezés konzisztenciájára vagy az alapvető jogi elvek védelmére helyezik a hangsúlyt, hanem

Iskola Alapítvány által végzett felmérés adatai szerint pedig a megkérdezettek 79%-a támogatja a büntetési tételek emelését (<https://szazadveg.hu/uploads/media/57e922acde336/az-uj-bunteto-torvenykonyv-tarsadalmi-fogadtatasa.pdf>).

⁷⁷ 2011. évi XXXVIII. tv.

⁷⁸ 2011. évi XVI. tv.

⁷⁹ Az idézet a Nemzeti Együttműködés Programjából származik. A tágabb szöveggörnyezet a következő: „a jogszabály szigorja, a büntetési tételek növelése, az életfogytig tartó szabadságvesztés többszöri alkalmazása, az áldozatok védelme meg fogja fékezni a bűnök elkövetőit és világossá teszi a társadalom minden tagja számára, hogy Magyarország nem a bűnelkövetők paradicsoma.” (<http://www.parlament.hu/irom39/00047/00047.pdf>) Ezt a szövegrészletet szó szerint idézi az új Büntető Törvénykönyv 2012. évi indokolása is, és még hozzáteszi: „Ebből következően a Kormány kiemelt feladata, hogy helyreállítsa Magyarországon a rendet, és javítsa az állampolgárok biztonságérzetét.” (<http://www.parlament.hu/irom39/06958/06958.pdf> – 189. o.).

azokra az „értékekre”, amelyeket a fennálló rezsím az érdekeinek megfelelően kellő hatékonysággal tud propagálni, és így valamiféle „népakaratként” feltüntetni.⁸⁰

Chile 20. századbeli történelmének tanulsága arra is figyelmeztet, hogy a bírói karnak az alkotmányos demokrácia melletti elköteleződésének erősségét és az autoriter törekvésekkel szembeni ellenálló képességét intézményi faktorok is befolyásolják. Amennyiben az előmeneteli-értékelési rendszer behódolásra, az észszerű mértéket meghaladó konformitásra nevel, akkor a politika felőli nyomásnak is nehezen fognak tudni nemet mondani a bíróságok. A jelenlegi hazai értékelési és előmeneteli szisztéma egyáltalán nem kedvező ebből a szempontból.

A bírói előmenetelben döntő szerepet játszó értékelést először a kinevezést követő harmadik évben, majd nyolc évente kell elvégezni a vizsgált bíró szolgálati helye szerint illetékes kollégiumvezetőnek (vagy az általa kijelölt bírónak). A vizsgálat lefolytatójának fel kell tárnia a bíró anyagi, eljárási és ügyviteli, jogszabály-alkalmazási és tárgyalásvezetési gyakorlatát. A bíró éves tevékenységéről az ügyforgalmi és tevékenységi adatok, továbbá a másodfokú és a felülvizsgálati határozatok alapján kimutatást kell készíteni, melyet az értékelésénél figyelembe kell venni. Ezenkívül vizsgálni kell bizonyos számú, a bíró által jogerősen befejezett ügyet, és be kell szerezni a bíró ügyeiről a vizsgált időszakban készült tanácselnöki feljegyzéseket (ez a fellebbezéseket elbíráló fellebbviteli tanács elnöke által készített értékelés), valamint a szakterület szerint illetékes kollégiumvezető véleményét (ha nem azonos a vizsgálatot végző személlyel).⁸¹

A bíró tevékenységét tehát közvetlen szakmai felettesei értékelik, akik személyesen is ismerik őt, és akiktől döntő mértékben függ szakmai előmenetele. Ez a helyzet felveti azt a problémát, hogy az egyébként részletesen meghatározott vizsgálati kritériumok mellett⁸² a vizsgálatot végzőnek a vizsgálandó bíróról alkotott személyes véleménye is szerepet kaphat az értékelésben. Az értékelés alanyát pedig arra ösztönzi, hogy az ítélkezési tevékenységét döntően az őt közvetlenül felülbíráló másodfokú tanács álláspontjához igazítsa (és nem a szakmai meggyőződéséhez és lelkiismeretéhez).

Bár a rendszeres értékelés Magyarországon nem éves gyakorisággal történik, ahogyan a Pinochet alatti Chilében, de jellegében kísértetiesen hasonlít hozzá. Így alkalmas arra, hogy felerősítse a konformitásra való hajlamot. Ezért, ha a bírói hierarchia felső részeiben több bíró kezdi el követni a populista irányvonalat, akkor a bírói konformitás révén ez a fajta – ma még csak elszigetelten jelentkező – ítélkezési metódus könnyen elterjedhet.⁸³

⁸⁰ Éppen ezért lehetnek veszélyesek az olyan bírósági vezetői kijelentések, amelyek, bár értelmezhetőek progresszív, antiformalista iránymutatóként, megtölthetőek a fenti tartalommal is: „a jogállam fogalmába sűrítetten meg kell jelenniük azoknak az értékeknek is, amelyek a jogrendszer, a jogilag szervezett társadalom létjogosultságát alátámasztják: a közösség és az egyes ember méltósága, szabadsága, békéje. Az említett értékek iránti elkötelezettség pedig nem lehet teljes akkor, ha a jogállam egyéb fogalmi elemeinek – így különösen a jogbiztonságnak – feltétlen elsőbbséget biztosítanak. Nem arról van szó tehát, hogy a jogbiztonság vagy a közhatalom joghoz kötöttsége ne lennének értékek, hanem arról, hogy az értékeket rangsorolni kell, mert azok egymással is ütközhetnek. Amennyiben pedig a jog »tisztaságát«, ellentmondás-mentességét védő instrumentális érték ütközik a jog létalapját képező, fundamentális értékkel, akkor az utóbbit illeti meg az elsőbbség.” DARÁK Péter: Társadalmi problémák – jogi megoldások. In CSEHI Zoltán – KOLTAY András – LANDI Balázs – POGÁCSÁS Anett: *(L)ex cathedra et praxis Ünnepi kötet Lábadý Tamás 70. születésnapja alkalmából*. Budapest, 2014. 600. o.

⁸¹ A részletes szabályokra lásd a 2011. évi CLXII. tv. a bírák jogállásáról és javadalmazásáról 71–77. §-ai tartalmazzák.

⁸² 8/2015. (XII. 12.) OBH utasítás.

⁸³ Lehet, hogy csupán véletlen egybeesés, de a Kúria elnökhelyettese, aki egyébként büntető ügyszakos bíró, az új Büntető Törvénykönyv kapcsán szinte szó szerinti idézi a Nemzeti Együttműködés Programjában szereplő populista fordulatot („Magyarország nem lehet a bűnözők paradicsoma”). (<https://pestisracok.hu/magyarorszag-nem-lehet-bunozok-paradicsoma-ps-interju-kuria-elnokhelyettesevel-konya-istvannal/>). A kijelentés azért tekinthető populistának, mert ennek az állításnak csak akkor volna érdemi tartalma, ha bizonyítható lenne, hogy eddig az ország a bűnözők paradicsoma volt. Ennek szakmai indokolásával azonban adós maradt.

VIII. Összegzés

Vitathatatlan, hogy a bíróságok tevékenységének politikai jelentősége van. Ez magyarázza, hogy az autoriter rezsimek saját érdekeiknek megfelelően próbálják befolyásolni a bírói gyakorlatot. A totális diktatúrák kivételével azonban nyílt erőszakot vagy fenyegetést nem áll módjukban alkalmazni, és – legitimációs okokból – általában kerülnek a közvetlen konfrontációt a bírói karral. Az igazságszolgáltatás „semlegesítése”, illetve saját célokra történő felhasználása tehát általában indirekt módon történik.

Történelmi példák azt mutatják, hogy a manipuláció akkor sikeres, ha a fennálló politikai vezetés rá tud csatlakozni a bíróságokon uralkodó ideológiára, fel tud erősíteni bizonyos, meglévő tendenciákat mások rovására. Emellett olyan intézményi tényezők is hatással lehetnek a bírói kar ellenálló képességére, mint az értékelési és előmeneteli rendszer, amely lehetővé teszi bizonyos attitűdök felerősödését a bírói karon belül.

A tanulmányban bemutatom, hogy a bíróságra került ügyek politizálódása és mediatisálódása előidézett, illetve jelentősen felerősített egyfajta bírói mentalitást, a bírói populizmust, amelyet a pillanatnyi közvéleménynek tetsző ítélkezésként határoztam meg. Ez az ítélkezési metódus azért lehet veszélyes a demokráciára, mert napjaink autoriter törekvései a nyilvános kommunikációs tér uralásával is el tudják érni céljaikat. Így a közvélemény hangulatát jelentős mértékben képesek befolyásolni. A populista módon ítélkező bírákat ezért közvetve, a „felülről irányított közvélemény” nyomásán keresztül lehet befolyásolni az aktuális hatalmi érdekeknek megfelelően.

A jelenlegi Magyarországon a bírói populizmus jelen van, bár távolról sem tekinthető uralkodó ítélkezési modellnek. A centrálisan megszervezett, bíróságon belüli értékelési rendszer, mely a felettes tekintélynek történő behódolásra nevel, azonban kockázatot hordoz, mivel ha a felsőbb bíróság meghatározó bírói kezdik el követni a populista ítélkezési irányt, az könnyen befolyásolhatja az alacsonyabb szinten dolgozó bírókat is.